

УДК 005.35:631.11

КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ М. В.

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Сучасна соціально спрямована ринкова економіка побудована на свободі підприємництва та суспільному порядку. Така економіка забезпечує баланс потреб та інтересів суб'єктів економічної діяльності та усіх верств суспільства, в першу чергу, акцентуючи свою увагу на підвищенні соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері. З метою забезпечення соціальної спрямованості діяльність суб'єктів підприємництва підлягає державному регулюванню. Недостатнє та недосконале інституціональне забезпечення поглиблює розрив між економічною та соціальною стороною діяльності аграрних формувань, адже саме державні інституції повинні стимулювати розвиток соціально-економічної відповідальності шляхом формування сприятливого інституціонального середовища її підвищення. Стаття присвячена розкриттю та поглибленню теоретичних засад регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері. Розкрито наукові підходи до вибору і використання інструментарію регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері. Обґрунтовано інструменти та програми регулювання й посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері. Визначено принципи здійснення регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері.

Ключові слова: аграрна сфера, розвиток села і сільських територій, соціально-економічна відповідальність, державне регулювання, державна політика регіонального розвитку.

KRUSHELNYTSKYI M.

National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

THEORETICAL BASES OF REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC RESPONSIBILITY IN AGRARIAN SPHERE

The modern socially oriented market economy is built on the freedom of entrepreneurship and public order. Such an economy provides a balance of needs and interests of economic agents and all sectors of society, primarily focusing on increasing socio-economic responsibility in the agrarian sector. In order to ensure a social orientation, the activities of agrarian formations are subject to state regulation. Insufficient and imperfect institutional provision deepens the gap between the economic and social side of the activities of agrarian formations, because the state institutions should stimulate the development of socio-economic responsibility by creating a favourable institutional environment for its increase. The article is devoted to the disclosure and deepening of the theoretical basis of regulation of socio-economic responsibility in the agrarian sphere. Scientific approaches to the selection and use of tools and mechanisms to enhance the socio-economic responsibility of agrarian formations were presented. The instruments and programs for regulation and strengthening socio-economic responsibility in the agrarian sector were justified. The principles of the regulation of socio-economic responsibility in the agrarian sphere were defined.

Key words: agrarian sphere, rural and rural development, socio-economic responsibility, agrarian formations, state regulation, state policy of regional development.

Постановка проблеми. Сьогодні економіка розвинутих країн побудована на свободі підприємництва та суспільному порядку. Представлена витратами, доходами і прибутком та виконуючи соціальну, економічну й екологічну функції, така економіка забезпечує баланс потреб та інтересів суб'єктів економічної діяльності та усіх верств суспільства, в першу чергу, акцентуючи свою увагу на регулюванні соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері. Це пов'язано з тим, що аграрне виробництво займає ключову роль в забезпеченні продовольчої безпеки держави та найнеобхідніших потреб її громадян.

Невід'ємним елементом економіки розвинутих країн є державне регулювання соціально-економічної відповідальності бізнесу, за відсутності якого виникає дисбаланс приватних та суспільних інтересів. На жаль в Україні регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері не проводиться на належному рівні, що визначає актуальність наукових досліджень в цьому напрямку, спрямованих на вирішення проблеми підвищення мотивації суб'єктів господарювання до здійснення соціальних ініціатив.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у розвиток регулювання соціально-економічної відповідальності суб'єктів господарювання в аграрній сфері здійснили В.Г. Андрійчук [7], І.Ю. Гришова [8], М.Ф. Кропивко [9], В.В. Кужель [10], Ю.О. Лупенко [11], М.Й. Малік [12], П.Т. Саблук [13], О.Г. Шпикуляк [12] та інші вчені-економісти.

Попри наявність вагомих наукових напрацювань з досліджуваної проблематики, їх аналіз засвідчує, що нормативно-правове та інституціональне забезпечення регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері сьогодні лише формується і потребує подальшого наукового супроводу.

Мета статті – розкриття та поглиблення теоретичних засад регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Теоретичними засадами регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є теорія соціального ринкового господарства відомими представниками якої є В. Ойкен [14], Л. Ерхарз [15] та інші.

Узагальнення праць В. Ойкена та Л. Ерхарда дає нам підстави охарактеризувати теорію соціального ринкового господарства. До складу теорії соціального ринкового господарства крім особистої самопомогі, свободи, ініціативи входять соціальна рівновага і економічне зростання, що охоплює весь пакет соціального забезпечення. Така структура утворена наступними цілями: зростанням повної зайнятості, рівновагою платіжного балансу, а також стабільністю грошей. В теорії соціального ринкового господарства поряд зі свободою головне місце займає порядок.

З аналізу теорії соціального ринкового господарства випливає, що найгіршим варіантом є тісна співпраця підприємств-монополістів з державною владою і їхня взаємна змова, яка стає причиною багатьох соціальних бід і лише зміцнює їх вплив і місце на ринку. Теорія соціального ринкового господарства являється концепцією, яка має за основу такі категорії: порядок і свобода.

Розвинуті країни на сучасному етапі ринкових відносин використовують різноманітні теоретичні підходи до регулювання розвитку економіки, зокрема соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері, що є фундаментальною основою розвитку країн і підвищення рівня життя всіх верств населення. Важливими чинниками, що впливають на розвиток аграрної сфери є соціальний розвиток села і економічний розвиток сільськогосподарських підприємств. Держава повинна створити таке середовище для підприємств аграрної сфери, при якому вони будуть зацікавлені в підвищенні рівня соціально-економічного становища села [1].

Регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері забезпечується на основі використання відповідних методичних підходів, що є одними з інструментів впливу державних органів влади на сільськогосподарські підприємства, ринкову інфраструктуру, некомерційну сферу економіки нашої держави, для створення та запровадження необхідних умов, що забезпечать розвиток соціуму в соціальних, економічних і екологічних аспектах.

Регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері становить собою складний механізм організаційного, законодавчого, адміністративного, соціального та економічного впливу на різного роду відносини.

Важливою складовою механізму державного регулювання в аграрній сфері є фінансове забезпечення розвитку українського села. Державне регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері проводиться, базуючись на відповідних принципах: соціальних, економічних, нормативно-правових та аксіологічних (ціннісних).

Державне регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері буде максимально ефективним, якщо в його основу закладено:

- захист економічних інтересів сільськогосподарських підприємств;
- підвищення виробничого потенціалу виробників сільськогосподарської продукції;
- чіткість, прозорість, гнучкість та ефективність аграрної політики;
- забезпечення стабільного функціонування і розвитку соціальної інфраструктури [2].

Механізм регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є сукупністю особливих інститутів та методів, яка має відповідну структуру, методику, інструменти впливу на сільськогосподарське підприємство з необхідним нормативно-правовим і інформаційним забезпеченням, цілком якого є вплив на суспільні відносини з метою виконання поставлених завдань, які стосуються здійснення та розвитку соціально-економічної відповідальності.

Система регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері зображена на рис. 1.

На даному етапі модернізація регулювання соціально-економічної відповідальності в умовах формування правової й соціальної держави і становлення громадянського суспільства вимагає реформування та повноцінного функціонування державних інститутів й ефективного функціонування системи місцевого самоврядування в цілому. Модернізація інституціонального забезпечення дозволить продуктивніше використовувати матеріальні та людські ресурси і прискорити процеси української євроінтеграції.

Саме державне регулювання соціально-економічної відповідальності є основою на якій формується і функціонує стабільна національна економіка й ефективна соціальна сфера. Органи державної влади маючи в своєму розпорядженні відповідні інструменти та методи державного регулювання можуть вплинути на привабливість соціально-економічної відповідальності для підприємств аграрної сфери. Органи державної влади ефективніше оцінюють перспективи соціального розвитку, а громадськість виділяє найбільш гострі проблеми соціального та економічного характеру.

Державне регулювання соціально-економічної відповідальності сконцентроване на вирішенні таких завдань: забезпечення повноцінної роботи ринкової економіки і забезпечення балансу між соціальними та економічними показниками діяльності сільськогосподарських підприємств. Соціальна та економічна політики мають діяти з метою забезпечення повноцінного функціонування соціально спрямованого ринкового господарства.

Одним із головних інструментів державного регулювання соціально-економічної відповідальності є соціальна політика, яка спрямована на регулювання соціальної сфери, забезпечення матеріальних та культурних потреб громадян, регулювання доходів економічно активного населення та незапрацьованого.

Соціальні відносини є об'єктом соціальної політики, що регулюються механізмами та засобами, які мають в своєму розпорядженні державні інститути.

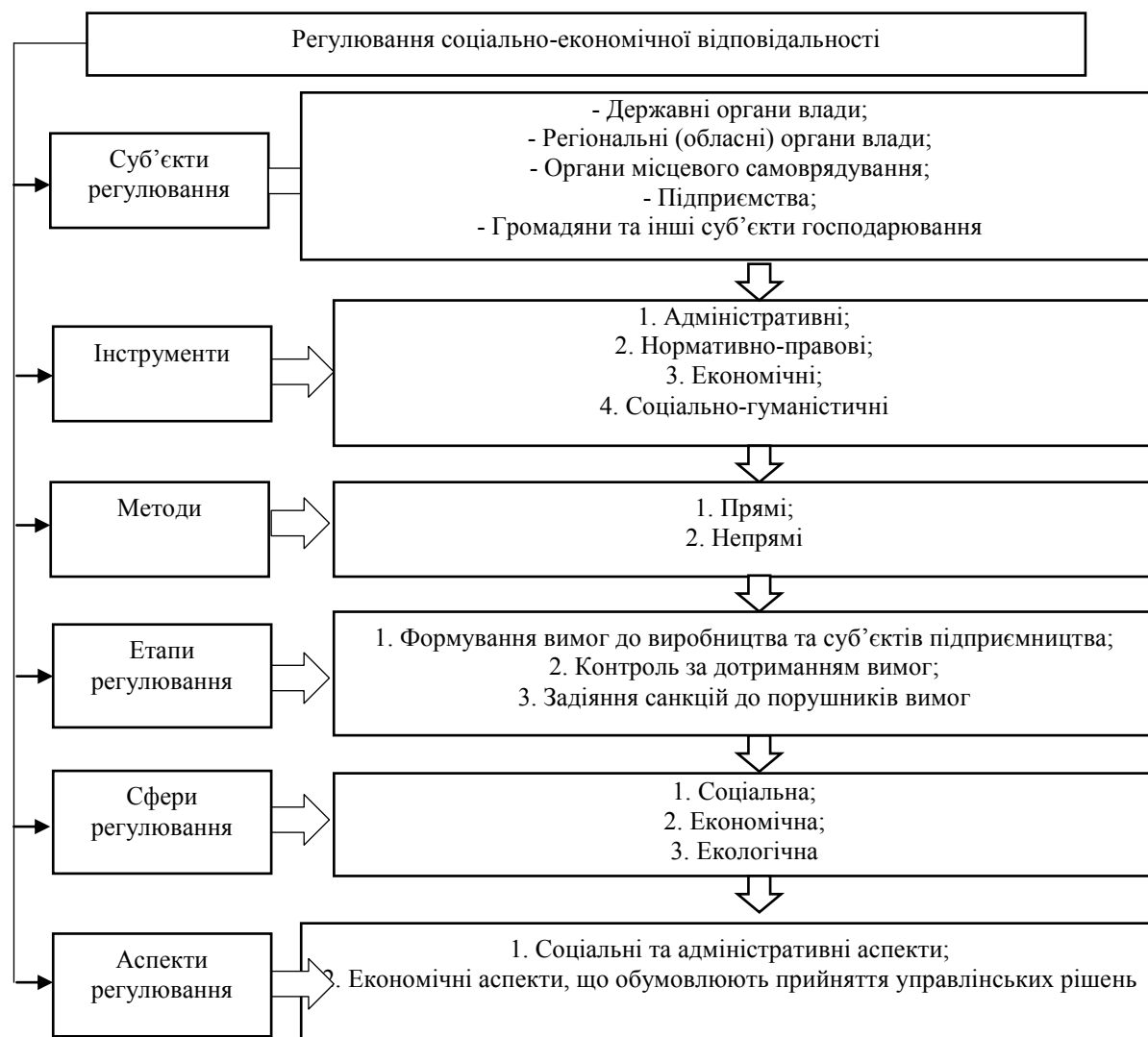

Рис. 1. Система регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері
Джерело: сформовано автором.

На сьогоднішній день показниками, що характеризують результати соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є: зайнятість населення; рівень доходів домогосподарств; соціальний захист суспільства; кількість закладів соціальної інфраструктури; демографічна ситуація; соціальне партнерство; середньомісячна оплата праці; відрахування на соціальні заходи; орендна плата.

В нашій державі створення інституту соціально-економічної відповідальності відбувалося в той час, коли інститут громадського суспільства знаходився на початковій стадії розвитку. Держава як головний інститут створила недостатньо продуктивні правові, економічні та соціальні інститути.

На основі проведеного дослідження нами виділено наступні види інструментів та програм регулювання й посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері (табл. 1).

Всі ці інструменти є ефективними, проте кожен з них має свої позитивні та негативні сторони, в залежності від ситуації в якій вони реалізуються. Реалізація інструментів регулювання та посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері включає в першу чергу вибір найбільш ефективного для даної ситуації і по своїй суті є складним політичним процесом. В основу більшості стратегій соціально-економічної відповідальності закладена позитивна мотивація, що не зменшує необхідності втручання державних інститутів. Програми переконання впливають на кінцевий результат під час інформування та зацікавленості сільськогосподарських підприємств здійснювати соціально-економічну відповідальність й дотримуватись тих правил поведінки, які притаманні об'єктам економіки, що здійснюють цю політику [5].

Державні органи управління в своїй політичній діяльності щодо соціально-економічної відповідальності не здійснюють прямий контроль поведінки, проте користуються непрямим контролем над саморегулюючими організаціями. Державні установи в своїй діяльності інколи використовують програми по

залученню до суспільної діяльності сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення суб'єктів економіки держави підтримкою серед суспільства.

Таблиця 1

Інструменти та програми регулювання й посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері

Програми	Інструменти				
	Домінуючий інструмент політики	Позитивна мотивація	Негативна мотивація	Засоби контролю	Проблеми реалізації
Програми регулювання	Загальні правила	Контракт Дозвіл Права	Заборони Розпорядження Контроль	Контроль на рівні поведінки	Опір з боку тих, на кого орієнтована програма та порушення норм
Мотиваційні програми	Мотивація економічна	Субсидії та гранти	Податки Виплати Штрафи	Контроль на рівні мотивацій	Невизначені наслідки та проблеми координації
Програми переконання	Комунікація	Розповсюдження інформації Заохочення Заклики	Дезінформація Докір Загрози	Контроль на рівні установок	Низька ефективність і невисокий рівень контролю
Програми залучення в громадську діяльність	Організація	Розширення сфери суспільних послуг	Скорочення сфери суспільних послуг	Контроль на рівні пропозиції робочої сили	Успіх залежить від привабливості збиткового або недостатнього інвестування

Джерело: сформовано автором на основі [4].

Мотиваційні програми запроваджуються з ціллю підвищення рівня сприйняття участі державних інститутів та задовольняють економічні інтереси аграрних компаній.

Програми регулювання та програми переконання стимулюють сільськогосподарські підприємства до реалізації проектів соціально-економічної відповідальності, використовуючи при цьому широкий асортимент інструментів впливу. Програми регулювання базуються на законодавчій владі і використовуючи її вплив здійснюють контроль та накладають санкції за нездійснення соціально-економічних заходів. Програми переконань залучають методику переконання, використовують інформацію та маніпуляції, апелюють до нормативних основ компаній [5].

Програми залучення в громадську діяльність створюють умови при яких компанії отримують більше можливостей вирішити проблеми з браком ресурсів та компетенції.

Регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері нашої держави має свої особливості. Нормативно-правова база, що функціонує в Україні, покладає здійснення соціальної та економічної діяльності на відповідні державні інститути, що в результаті створюють умови при яких участь компаній в здійсненні цієї політики невагома. На сьогодні в країні суб'єкти аграрної сфери не сприймаються державними інститутами як суб'єкти за допомогою яких можна покращити соціально-економічне становище. В той же час існують винятки, коли певні сільськогосподарські підприємства залучаються державними органами управління до співпраці по фінансуванню окремих соціальних програм [5].

Суттєвою перепоною в ефективному регулюванні соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є недосконалість законодавчої бази, що стосується аграрної політики. Специфікою роботи організаційно-правового механізму регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є: неповноцінне фінансове забезпечення прийнятих нормативно-правових актів та програм; неповне виконання прийнятих законодавчих актів. Тому доцільно використовувати більш ефективну методику регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері [2].

Важливою проблемою в регулюванні соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері є відсутність чіткого розмежування обов'язків та сфер регулювання, що стосуються здійснення соціальної відповідальності, між аграрним бізнесом та владою. Таке не розмежування в результаті призводить до суттєвого падіння легітимності регулятивної функції та нерационального й нецільового використання фінансів. Між владою, бізнесом та суспільством в питаннях регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері має функціонувати співпраця. Держава за рахунок фінансової підтримки, регулювання та контролю соціальної сфери має виконувати свою соціальну функцію. При здійсненні процесу регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері вибір інструментів має забезпечити зростання соціальних та економічних показників.

Державні органи влади впливають на соціально-економічну відповідальність економічними регуляторами, які включають: пільгове оподаткування та пільгові кредити; державні закупівлі сільськогосподарської продукції; відновлення та розвиток соціального становища українського села.

Важливим аспектом є те, що держава і бізнес мають взаємодіяти, щодо вирішення проблем регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері.

Важливим результатом ефективного регулювання соціально-економічною відповідальністю є трансформація соціальної та економічної політики в активну, яка в результаті ліквідує негативні наслідки соціального дисбалансу і передбачає перерозподіл соціальних благ. Дане регулювання призводить до зростання рівня життя населення, формування та функціонування ефективної системи соціального забезпечення й захисту, в соціально-класовій структурі переважає середній клас. Це створить всі необхідні умови для роботи соціальної сфери у режимі збалансованості та стабільності, що надзвичайно важливо.

В основу державного правового регулювання соціально-економічної відповідальності на сьогоднішній день має бути закладено:

- підвищення статусу соціального партнерства;
- удосконалення діючої нормативно-правової бази, з метою відповідності з головними положеннями та принципами соціальної держави;
- закріплення на законодавчому рівні методики оцінки роботи в соціальній сфері державних органів влади і місцевого самоврядування;
- запровадження суспільної та наукової експертизи проектів нормативно-правових актів, щодо відповідності соціальним вимогам;
- підвищення продуктивності роботи органів судової і виконавчої влади, у відношенні реалізації та функціонування трудових й соціальних прав разом з гарантіями, запровадження технології відповідальності за недотримання законодавчих гарантій;
- забезпечення впровадження вимог державних соціальних стандартів і гарантій, що визначенні в законодавчих документах;
- приведення вітчизняної законодавчої бази у відповідність із базовими положеннями міжнародного права, що стосуються становлення і діяльності соціальної держави [6].

Доцільно виділити основні завдання регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері з боку державних органів влади:

- встановлення урядом держави пріоритетності та значущості соціально-економічної відповідальності та переконання в цьому суб'єктів аграрної сфери;
- підтримка та стимулювання участі сільськогосподарських підприємств і громадськості в соціальних проектах, надання пропозицій та рекомендацій стосовно підтримки сільськогосподарських підприємств в питаннях соціальної, виробничо-економічної й екологічної сфери діяльності;
- формування всіх необхідних умов, для розвитку соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері;
- розробка соціальних звітів, головним завданням яких буде вимірювання соціальної, економічної та екологічної діяльності сільськогосподарських підприємств;
- створення нормативно-правової бази, яка буде регулювати та контролювати соціальну звітність, на основі якої буде проводитись якісна та кількісна оцінка соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері;
- розвиток та надання пріоритету соціальному партнерству, співпраця з аграрним бізнесом, громадськими організаціями, суспільством в вирішенні питань, що стосуються соціально-економічної відповідальності.

Державні інститути, реалізуючи одноосібно політику соціальної та економічної відповідальності на сучасному етапі, знаходять та створюють шляхи співпраці з аграрним бізнесом стосовно цього питання, проте взаємозв'язок державної довіри з ступенем відповідальності сільськогосподарських підприємств знаходиться на такому рівні, що ще не дає змогу аграрним формуванням вирішувати ці питання. Державні інститути якщо бажають скоротити фінансові витрати на здійснення соціально-економічних заходів, повинні все більше залучати сільськогосподарські підприємства до вирішення соціальних та економічних питань й підвищити ступінь довіри до них. Підвищення соціально-економічної відповідальності аграрного бізнесу частково потрібно вирішуватися шляхом доопрацювання та редагування існуючої законодавчої бази.

Сьогодні в Україні є ряд несприятливих умов та бар'єрів для посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері, серед них відсутність сприйняття соціально-економічної відповідальності як діяльності, яка здійснюється з метою покращення соціального та економічного становища в державі; недостатність відповідної інституціональної бази і стимулів від держави; брак загального формування суті та розуміння, що соціально-економічна відповідальність є фактором підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств; нестача досвіду компаній стосовно втілення в життя соціально та економічно відповідальних ініціатив; недостатній вплив громадськості та суспільних організацій; сприйняття компаніями соціально-економічної політики як виключно сфери діяльності державних інститутів.

Основними перешкодами для посилення соціально-економічної відповідальності є нестача фінансових ресурсів або відсутність бажання, тиск з боку податкових органів і недостатньо розвинута законодавча база, яка б заохочувала та мотивувала сільськогосподарські підприємства здійснювати ефективну політику щодо соціальної та економічної відповідальності. Для посилення соціально-економічної відповідальності суб'єктів аграрної сфери необхідна чітка економічна політика з боку органів державної влади і відображення в відповідних нормативно-правових актах основних завдань й методів їх реалізації.

Висновки. Регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері обумовлене потребою збереження балансу між приватними і суспільними інтересами, забезпечується відповідними методами, що являються інструментами впливу державних органів влади на сільськогосподарські підприємства, ринкову інфраструктуру, некомерційну сферу економіки нашої держави з метою створення умов розвитку соціуму в соціальних, економічних і екологічних аспектах.

Програми регулювання й посилення соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері включають: програми регулювання, мотиваційні програми, програми переконання, програми залучення в громадську діяльність. В рамках кожної з цих програм визначаються фактори впливу на поведінку суб'єктів господарювання та оцінюється рівень показників соціально-економічної відповідальності.

Ефективність регулювання соціально-економічної відповідальності в аграрній сфері може бути досягнута лише завдяки дотриманню певних принципів, які в своїй сукупності формують теоретичне підґрунтя для системної реалізації регуляторних норм державними і громадськими інститутами.

Література

1. Євчук Л.А. Роль державного регулювання в економічному розвитку аграрного сектора / Л.А. Євчук. – С. 24–29.
2. Цимбалюк І. Теоретичний аналіз сутності та складників дефініції "аграрна сфера" [Електронний ресурс] / І. Цимбалюк, Л. Риківська // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2017. – № 4. – С. 13–19. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echscenu_2017_4_4
3. Шибанін В. С. Значення інституцій у забезпеченні ефективного розвитку АПК / В. С. Шибанін, О. В. Шибаніна, І. І. Червен. – С. 39.
4. Гришова І. Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І. Ю. Гришова, Т. М. Гнатєва // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 54–62.
5. Кужель В. В. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу на підприємствах агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 98–105. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_3_15
6. Ткачук А. Ф. Законопроекти для третього сектора: проблеми правового регулювання / Ткачук А. Ф. – К. : Ін-т громадянського суспільства, 2003. – 44 с.
7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / Василь Гаврилович Андрійчук / Київський національний економічний університет. – 2-е вид., доп. і перераб. – Київ : КНЕУ, 2002. – 622 с.
8. Гришова І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата, В. В. Гришов // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 3. – С. 17–27. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2015_3_4
9. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 3(221). – С. 3–15.
10. Кужель В. В. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу на підприємствах агропродовольчої сфери / В. В. Кужель // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 98–105. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_3_15
11. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності [Електронний ресурс] / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5–21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_ark_2013_7_3
12. Малік М.Й. Інституціональні особливості розвитку і регулювання аграрного підприємництва / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, А.В. Розгон // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – № 3. – С. 3–12.
13. Саблук П.Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4–18.
14. Эрхард Л. Благополучие для всех: Репринт. воспроизведение / Эрхард Л. ; пер. с нем. ; вступ. ст. Б.Б. Багаряцкого, В.Г. Гребенникова. – М. : Дело, 2001. – 325 с.
15. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / общ. Ред. Л.И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1995. – 496 с.

References

1. Yevchuk L.A. Rol derzhavnogo rehulivannia v ekonomichnomu rozvytku aharnoho sektora / L.A. Yevchuk. – S. 24–29.
2. Tsymbaliuk I. Teoretychnyi analiz sutnosti ta skladnykiv definitsii "aharna sfera" [Elektronnyi resurs] / I. Tsymbaliuk, L. Rykovska // Ekonomichni chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. – 2017. – № 4. – S. 13–19. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehcenu_2017_4_4
3. Shebanin V. S. Znachennia instytutsii u zabezpechenni efektyvnogo rozvytku APK / V. S. Shebanin, O. V. Shebanina, I. I. Cherven. – S. 3–9. –
4. Hryshova I. Yu. Problemy formuvannia innovatsiinoi systemy Ukrainy / I. Yu. Hryshova, T. M. Hnatieva // Innovatsiina ekonomika. – 2012. – № 12. – S. 54–62.
5. Kuzhel V. V. Rehuliatyvni instrumenty posylennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu na pidpriemstvakh ahroprodovolchoi sfery / V. V. Kuzhel // Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seria: Ekonomichni nauky. – 2014. – № 3. – S. 98–105. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_3_15
6. Tkachuk A. F. Zakonoproekty dlia tretogo sektora: problemy pravovoho rehulivannia / Tkachuk A. F. – K. : In-t hromadianskoho suspilstva, 2003. – 44 s.
7. Andriichuk V.H. Ekonomika ahrarykh pidpriemstv / Vasyl Havrylovych Andriichuk / Kyivskiy natsionalnyi ekonomichniy universytet. – 2-e vyd., dop. i pererab. – Kyiv : KNEU, 2002. – 622 s.
8. Hryshova I. Yu. Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak chynnyk sotsialno-ekonomichnogo rozvytku pidpriemstv [Elektronnyi resurs] / I. Yu. Hryshova, M. Yu. Shcherbata, V. V. Hryshov // Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. – 2015. – № 3. – S. 17–27. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2015_3_4
9. Kropyvko M.F. Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromysloвого vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system / M.F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2013. – № 3(221). – S. 3–15.
10. Kuzhel V. V. Rehuliatyvni instrumenty posylennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu na pidpriemstvakh ahroprodovolchoi sfery / V. V. Kuzhel // Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Seria: Ekonomichni nauky. – 2014. – № 3. – S. 98–105. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_3_15
11. Lupenko Yu. O. Ahrokhodynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Elektronnyi resurs] / Yu. O. Lupenko, M. F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2013. – № 7. – S. 5–21. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_7_3
12. Malik M.I. Instytutsionalni osoblyvosti rozvytku i rehulivannia aharnoho pidpriemnytstva / M.I. Malik, O.H. Shpykuliak, A.V. Rozghon // Zbirnyk naukovykh prats VNAU. – 2010. – № 3. – S. 3–12.
13. Sabluk P.T. Stan i perspektyvy rozvytku ahropromysloвого kompleksu Ukrainy / P.T. Sabluk // Ekonomika Ukrainy. – 2008. – № 12. – S. 4–18.
14. Erkhard L. Blahosostoianye dlia vsekh: Reprint. vosproyvedenye / Erkhard L. ; per. s nem. ; vstup. st. B.B. Bahariatskoho, V.H. Hrebennykova. – M. : Delo, 2001. – 325 s.
15. Oiken V. Osnovnye pryntsyipy ekonomycheskoj politiki / obshch. Red. L.Y. Tsedylyna y K. Kherrmann-Pyllata ; per. s nem. – M. : Prohress, 1995. – 496 s.

Рецензія/Peer review : 11.05.2018

Надрукована/Printed : 03.06.2018

Рецензент: прорецензовано редакційною колегією